

Důstojník ČSLA — povolání nebo profese?

Realizace nového systému vzdělání důstojníků ČSLA přinesla v tomto roce konkrétní plody v podobě prvních absolventů. Je symbolické, že tito noví důstojníci skončili studium na VA AZ v době oslav 20. výročí jejího vzniku. Obě tyto významné události jsou příležitostí k návratům zpět, k bilancování, k zobecňování nejlepších zkušeností i k odkrývání nových, palčivých problémů.

Spolu s postupující realizací nového systému vzdělání jsou ve stále větší míře nastolovány znovu a znovu otázky rozsahu a obsahu přípravy budoucího důstojníka.¹⁾ Na tom není nic nepřirozeného. Pomineme-li krátkost času, který měla VA AZ k dispozici na přípravu zavedení nového systému vzdělání, probíhá proces jeho realizace v souladu s marxisticko-leninskou teorií poznání, podle níž je nejspolehlivějším kritériem poznání **praxe**. Zatím máme k dispozici poznatky jedné roviny praxe — praxe školy. Druhá rovina — praxe absolventů nového systému ve funkcích u vojsk — prověří jako další kritérium nový systém vzdělání důstojníků v příštích letech.

Je také celkem logické, že diskuse o

konkrétních otázkách rozsahu a obsahu přípravy budoucího důstojníka vyúsťují až k otázce nejobecnější: co tvoří ten specifický souhrn vlastností, dovedností a návyků, které charakterizují důstojníka naší Československé lidové armády? Je to povolání, nebo profese? Co je obsahem pojmů povolání, profese, profesionál? Je-li to povolání, k jakému známějšímu, srovnatelnému povolání má nejbližší? Je-li důstojník „nositel“ profese, profesionálem, co pak vyjadřují tyto pojmy? Mají vůbec své oprávnění? Jak se dostaly do našeho jazyka? Jsou odrazem objektivně probíhajících procesů, nebo produktem módní vlny posledních let, produktem inflace nemarxistické terminologie a jejího nekritického převzetí?

Čtenář namítne, že tyto sémantické dispute, hra se slovíčky, nemohou problémem optimální přípravy budoucího důstojníka vyřešit. Jistě, takový úkol si ani nekladu. Pokusím se však naznačením odpovědí na tyto otázky dokázat, že nejsou vyspekulované a mohou mít jistý význam pro vyjasnění metodologických přístupů k obsahu i rozsahu přípravy budoucího důstojníka ČSLA.

* * *

Již při zběžné analýze literatury, zabývající se vymezením obsahu pojmů povolání, profese, zjistíme, že tyto pojmy nejsou jednotně definovány.

¹⁾ Viz např.: Výchovná práce s posluchači nového systému studia (studijní materiál 2. semináře, pořádaného Fakultou inženýrskou — pozemních vojsk).

Porada pracovníků oddělení škol a vědy armád Varšavské smlouvy, uskutečněná v roce 1970 na VA AZ.

Články v Rudé zástavě:

č. 2/70 — Co je to vojenský profesionál (autor plk. ing. Emil Dočkal)

č. 7/70 — Nad významem a pěstováním vojenských hodnot (autor pplk. ing. Josef Popelka)

č. 8/70 — Co je vojenský profesionál (autor pplk. ing. Václav Kraus).

Pojem povolání:

Nesnadnost definování pojmu povolání se většinou zdůvodňuje obrovským počtem navzájem rozlišených povolání.²⁾ Vystihnout v definici to, co je jim všem společné, vyžaduje takový stupeň abstrakce, že pokusy tohoto druhu nás pravděpodobně neuspokojí. Uvedu některé příklady:

W. Sombart³⁾ definuje povolání jako „sjednocený soubor činností, které jsou

²⁾ Např. Syntetický a abecední seznam povolání pro zpracování sčítání lidu, domů a bytů 1961, publikace Státního úřadu statistického, obsahuje 13 000 názvů povolání.

³⁾ Handwörterbuch der Sociologie, Ferdinand Ende Verlag, Stuttgart, heslo Beruf, W. Sombart.

vykonávány pravidelně a nepřetržitě vždy v téže soustavě". Tuto definici přejímá i I. A. Bláha [viz Sociologie, Akademie, Nakladatelství ČSAV, Praha 1968, str. 101]. Max Weber:⁴⁾ „Povolání je základem pro získávání prostředků k životu“. S. P. Huntington⁵⁾ „Povolání je zvláštním typem funkční skupiny s vysoce specializovanými charakteristikami“.

Ve sborníku Sociální struktura socialistické společnosti (Svoboda, Praha 1966, str. 307) je podána obsáhlejší, vyčerpávající definice pojmu povolání: „Povolání je společenskou skupinou pracovníků, kteří s relativní ustáleností vykonávají určitý, rozvojem dělby práce vyvolávaný druh pracovní činnosti, jež je předpokladem jejich materiální existence a stává se jejich sociálně psychologickou vlastností“.

Podobný obsáhlejší přístup volí i polský sociolog Adam Sarapata:⁶⁾ „Hodnocení povolání jako determinanty společenského postavení vychází z toho, že se povolání mezi sebou různí. Tím, že stanoví základní elementy podílu práce, povolání dává právo k určité uznávané společenské aktivitě ve společenském systému, je základním elementem při udílení poct a zásluh, práv a závazků, komplexem nejen určitých technických činností, ale také společenské role, která se tomu kterému povolání připsuje“.

Uvedené definice pojmu povolání, zejména dvě posledně citované, se zdají být plně použitelné i jako východisko pro definování vojenského povolání. Vždyť vojenské povolání má všechny znaky, které se v těchto definicích vyskytují:

- soubor relativně ustálených činností,
- prostředek obživy (materiální existence),
- společenská skupina pracovníků,
- určitá společenská role,
- sociálně psychologické vlastnosti.

Jenže právě z hlediska těchto znaků prodělává povolání důstojníka zejména v posledních desetiletích pronikavý vývoj. V důsledku vědeckotechnické revoluce ve vojenství i společenských přeměn dochází k postupné diferenciaci rolí povolání důstojníka, který již dávno není pouze a výlučně tradičním velitelem. V tomto smyslu je přesnější hovořit o dnešních důstojnících jako o **skupině povolání**, která je velmi diferencovaná. Proces diferen-

ciace rolí důstojníka z povolání, který je objektivně potřebný a užitečný ve svém celkovém zaměření, přináší však i problémy: ne všechny role (nebo povolání) důstojníků jsou stejně přitažlivé. Jsou obory atraktivní, ale jsou i obory, které mají v rámci důstojnického sboru i ve veřejnosti nízkou prestiž a těžko se pro ně získávají noví, mladí budoucí důstojníci. Zvýrazňování speciální odbornosti, která je základem diferenciací vojenských povolání, plodí tendenci k „odborničení“. Tato tendence brzdí proces formování společných hodnot a vlastností, které by měly být vlastní všem důstojníkům, byt různých povolání v rámci důstojnického sboru. Pojem vojenská profese, vojenský profesionál by mohl za určitých předpokladů být takovým „sběrným“ pojmem, který by integroval vlastnosti a hodnoty, společné všem vojenským povoláním. Avšak i zde nastupuje obtíž v podobě odpovědi na otázku, co je obsahem těchto pojmů?

Pojem profese:

Podobně jako povolání, ani pojem profese není jasně definován. V literatuře existuje mnoho různých výkladů pojmu. Uvedu opět některé příklady:

Slovník cizích slov: „Profese je základní obor, povolání, druh pracovní činnosti, která vyžaduje určitě přípravy a určitý stupeň teoretických a praktických znalostí a dovedností a je zdrojem existence“.

Tato definice je sice obsáhlá, ale jak je jisté a první pohled zřejmé, nečiní rozdílu mezi pojmy profese — povolání. Dá se dokonce z textu soudit, že profese je zde chápána jako základní obor, odbornost, v rámci povolání, tedy úžeji, než povolání.

P. Sorokin: „Profesionální činnosti rozumím ustavičné a trvalé zabývání se určitými úkony, jež poskytuje individuální prostředky existence“.⁷⁾

Po formální stránce ani na této definici neshledáváme nic nevhodného. Čteme-li však v citovaném článku dále, zjistíme, že Sorokin považuje v duchu této definice za profesionální činnosti i takové disfunkční úkony, jako jsou vraždy, zlodějství, prostituce apod. Odpovídá to jeho názoru na společenskou vědu, která musí být naprosto neangažovaná, neideologická, neideologická a nepolitická. Z tohoto hlediska potom mohou být i lidé, kteří se ustavičně a opakovaně zabývají krádežemi, vraždami, prostitucí nebo jejich

⁴⁾ Weber Max, Wirtschaft und Gesellschaft, I. Halbband, 1. Teil, 2. kap., par. 24.

⁵⁾ S. P. Huntington — The Soldier and the State, Harvard University Press, 1957.

⁶⁾ Socjologia zawodow, pod redakcją Adama Sarapaty, Warszawa 1965.

⁷⁾ P. Sorokin — Vliv povolání na chování lidí a sociologie profesionálních skupin, Parlament, II. roč., č. 6/7, str. 316.

zprostředkováním, považování za profesi, profesionály. Zmínují se o tom proto, abych upozornil, v jakých různých, i zdůrodných polohách se může pojem profese — profesionál vyskytovat.

Polský marxistický sociolog J. J. Wiatr shrnuje výsledky konference, věnované sociologii profese, pořádané v Ústavu filozofie a sociologie Polské akademie věd v roce 1963, v konstatování, že konference nedospěla k jednotné a všeobecně přijatelné definici pojmu profese. Pro pracovní účely vymezuje profesi jako spojení tří nezbytných prvků:

1. O profesi můžeme hovořit jedině tehdy, vykonává-li určitá poměrně trvale vydělená skupina lidí stále, nebo relativně stále určitou činnost nebo určitý souhrn činností, vyčleněných v rámci společenské dělby práce.

2. O profesi hovoříme tehdy, je-li vedle první podmínky splněna ještě podmínka druhá: čerpá-li uvedená skupina prostředky k obživě z vykonávání této činnosti.

3. O profesi hovoříme konečně tehdy, je-li splněna i třetí podmínka, a to, že tato skupina se liší od jiných skupin svou kvalifikací a dovednostmi.

Může existovat činnost nekvalifikovaného námezdního dělníka, ale vzhledem k tomu, že chybí jakákoliv kvalifikovaná specializace, není to profese. Podobně, ač z jiných příčin, aristokratičtí důstojníci po dlouhou dobu vytvořili profesionální skupinu, neboť činnost, kterou v armádě vykonávali, byla spíše jakýmsi koníčkem a věci cti, než zdrojem obživy.⁸⁾

Toto vymezení pojmu profese je vyčerpávající a obsažné. Srovnáme-li je však s definicí pojmu povolání, zjistíme, že pojem profese, obsahově téměř shodný s pojmem povolání, je v tomto pojetí vyhrazen pouze pro ta povolání, která se vyznačují konkrétními znaky: **je stálou činností**, je prostředkem obživy a předpokládá kvalifikaci a dovednost.

Pátráme-li po zdrojích, z kterých se pojmy vojenský profesionál, vojenská profese dostaly do našeho pojmosloví, nemůžeme vynechat zejména dvě práce amerických vojenských sociologů — Moris Janowitz a S. P. Huntingtona.⁹⁾

Oba autoři považují profesi za pojem, kterým se označují jen některá povolání, jejichž příslušníci plní „vyšší poslání“ ve službách společnosti (např. lékař, práv-

ník apod.). Při zkoumání důstojnické profese docházejí k závěru, že vojenský důstojník současné armády je profesionálem a povolání důstojníka se vyznačuje hlavními kritérii profesionalismu. Za rozlišující znaky profese jako speciálního typu povolání považují odbornost, odpovědnost, korporativnost. Jak tyto znaky charakterizují?

1. **Odbornost:** Profesionál je expertem se specializovanými znalostmi a kvalifikací ve významné oblasti lidského snažení. Odbornosti se dosahuje dlouhotrvajícím studiem a zkušeností. Profesionální znalosti jsou svou podstatou intelektuální. Profesionální odbornost se nevyskytuje v běžném životě. Můžeme rozlišit dvě fáze profesionálního vzdělání:

a) široký kulturní základ,

b) specializovaná kvalifikace a profesionální znalosti.

2. **Odpovědnost:** Povolání, které má znaky profese, charakterizuje se jako **služba**. Profesionál je odpovědný prokázanými službami, jestliže to společnost vyžaduje. Nemůže vykonávat svou praxi, odmítne-li akceptovat svou společenskou odpovědnost (lékař přestává být lékařem, jakmile použije svých znalostí pro antisociální účely).

Finanční odměna nemůže být primárním cílem profesionála. Profese se stává morální jednotkou, která disponuje určitými hodnotami a ideály, kterými se řídí členové profese ve svém jednání.

3. **Korporativnost:** Členové profese sdílejí pocit organické jednoty a vědomí sama sebe jako skupiny, odlišné od jiných.

Tak se dá stručně charakterizovat pojetí profese (a tedy i vojenské profese) v citovaných dílech amerických vojenských sociologů. Takovéto „vznešené pojetí profese má vytvořit podmínky pro výchovu „ideálního typu“ důstojníka. Není těžké postřehnout, že jde o pokus zastřít politickou a třídní podstatu armády a tím i vojenské profese. „Profesionál v organizování násilí“, jak je také americký důstojník označován, má být apolitický, poslušným vykonavatelem vládnoucí třídy na základě smluvních vztahů. Je totiž třeba vidět, že to nebo ono chápání pojmu profese nebo povolání nijak podstatně neovlivňuje samotný proces přípravy adeptů této profese nebo povolání. Určující úlohu zde hraje třídní podstata společenského zřízení, státu a armády, jež je jeho součástí, politické cíle, které ten nebo onen stát sleduje, ideologie, kterou se řídí apod. Každému je známo, že americká ar-

⁸⁾ J. J. Wiatr, Společnost, Úvod do systematické sociologie, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1968, str. 156.

⁹⁾ Moris Janowitz — The Professional Soldier, Social and Political Portrait, Glencoe 1961.

S. P. Huntington — The Soldier and the State — Harvard University Press, 1957.

máda vychovává „profesionály v organizování násilí“ typu poručíka Calleye, hromadného vraha z jihovietnamské vesnice My-lai, profesionálního zabijáka, prochnutého ideologií antikomunismu a rasové nenávisti. Vznesené, humánní cíle, obsažené v pojmech profese — profesionál, ustupují třídně politickým, antihumánním cílům agresivního imperialismu. I tady, jako v jiných oblastech, věc nespočívá v názvu, ale v podstatě otázky.

Dosavadní úvahy můžeme shrnout do těchto dílčích závěrů:

1. Pojmy profese, povolání nejsou jednotně definovány. Často se používají volně, nebo záměnně.

2. V češtině převažuje takováto odlišnost mezi pojmy profese — povolání: povolání je nadřazený pojem pojmu profese, profese je odbornost, speciální znalost nebo dovednost a může jich být několik v rámci jednoho povolání. Budeme-li aplikovat toto užití pojmu na přípravu důstojníka, zdůrazňujeme tím, že nám jde o přípravu důstojníka **odborníka**, specialistu (např. spojaře, ženistu, tankistu, leteckého inženýra, pilota atd.). Do pozadí naopak ustupují ty vlastnosti a hodnoty důstojníka, které musí být vlastní všem důstojníkům, bez ohledu na jejich konkrétní odbornost. Úzké pojetí pojmu profese jako **odbornosti**, preferující jednostranně odbornost před ostatními vlastnostmi a hodnotami budoucího důstojníka, směřuje ve všech důsledcích proti objektivním požadavkům a potřebám, z kterých musí vycházet proces přípravy a výchovy budoucího důstojníka.

3. Do našeho jazyka se pojmy vojenská profese — vojenský profesionál dostaly pravděpodobně z americké vojensko-sociologické terminologie. Pojem profese je tam vyhražován jen vybraným povoláním, která se charakterizují jako vyšší poslání ve službách společnosti. Má svoje znaky (odbornost, odpovědnost, kooperativnost), svůj systém hodnot a ideálů, kte-

rými se řídí členové profese ve svém jednání.

Socialistické armády států, sdružené ve Varšavské smlouvě, pojmy vojenská profese, vojenský profesionál k označení skupiny důstojníků z povolání nepoužívají.

Důstojník z povolání je v Sovětské armádě „kadrový officer“, v armádě Polské lidové republiky „oficer zawodowy“, v Národní lidové armádě Německé demokratické republiky „der Berufsoffizier“ atd. Pojem profese, profesionální příprava vojáků z povolání ovšem i socialistické armády používají, ale ve smyslu zvyšování odborné, speciální kvalifikace k výkonu různých funkcí, daných bohatou diferenciací rolí důstojníka socialistické armády. Jisté obtíže vznikají i tím, že pojmy povolání, profese, poslání, nejsou přesně převoditelné do adekvátních pojmů v jiných jazycích. Např. v ruštině pojem „profesija“ označuje profesi i povolání. V polštině existuje pojem *zawód* — adekvátní našemu pojmu povolání, ale i pojmu profese, který je méně užíván. Pro pojem „poslání“ má polština výraz „powołanie“, což rovněž může vést při překladu k nedorozumění.

To ovšem neznamená, že by se důstojníci socialistických armád nevyznačovali znaky profese (stálá činnost, prostředek obživy, kvalifikace a dovednosti). Tím se však nároky vojenského povolání v socialistické společnosti zdaleka nevyčerpávají. Vojenské povolání v socialistické společnosti je považováno shodně za poslání, které nejen že neskrývá třídní, politické a ideologické cíle, ale naopak předpokládá, že vykonavatelé tohoto povolání realizují vyhraněné třídní, politickou a ideologickou výchovu ozbrojených sil. Funkce vojenského povolání a role důstojníka v socialistické armádě jsou odvozeny od poslání a funkcí armády socialistické společnosti. Tato problematika si však заслужuje samostatného rozboru a budu se jí věnovat v příštím článku.

Vraťme se k naší původní otázce: mají pojmy vojenská profese — vojenský profesionál svoje oprávnění? Pokusil jsem se odpověď naznačit již v předcházejícím textu a dala by se shrnout takto: tyto pojmy mají své oprávnění potud, pokud každý, kdo je používá, je seznámen s tím, co tyto pojmy vyjadřují, v jakých polohách a krajnostech se mohou vyskytovat, nebo pokud bude přijat jejich určitý, jednotně používaný výklad. To je první předpoklad. Druhý předpoklad spočívá v tom, abychom uznali, že podstata problému nespočívá v tom onom názvosloví, ale v **obsahu** přípravy budoucího důstojníka, který je odrazem objektivních požadavků a potřeb.